

Motion till riksdagen 2020/21:3960

av **Martina Johansson m.fl. (C)**

med anledning av prop. 2020/21:150 Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa helhet och stringens i den lagstiftning där barnets rättigheter i huvudsak kommer till uttryck och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över hur lagstiftningen kommer att förändras utifrån utredningen om barnkonventionen i svensk lagstiftning och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om enhetliga utredningsmetoder och evidensbaserade arbetsmetoder i vårdnads-, boende- och umgängesutredningar och i det förebyggande arbetet för att motverka vårdnadstvister och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om medlingsintyg som inte är äldre än nio månader för att få stämma i domstol och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att beslut om gemensam vårdnad som huvudregel ska fattas i samband med fastställande av föräldraskapet oavsett föräldrarnas juridiska relation till varandra och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en uppföljning av vad tidsgränsen för vårdnads-, boende- och umgängesutredningar får för konsekvens för barnets eller den unges möjlighet att komma till tals och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en uppföljning av hur tidsgränsen för vårdnads-, boende- och umgängesutredningar påverkar i fråga om metoder och tillvägagångssätt när det gäller att utföra utredningen och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om rättegångskostnader vid upprepade processer i domstol mellan samma parter om vårdnad, boende och umgänge i fråga om samma barn och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Propositionen om att stärka barnrättsperspektivet i vårdnadsprocessen är viktig och efterlängtd. Våren 2017 uttalade riksdagen i ett tillkännagivande att regeringen i lagstiftningsarbetet med anledning av betänkandet från 2014 års vårdnadsutredning särskilt behövde se till att den nya regleringen stärkte barn- och barnrättsperspektivet, att de konfliktdrivande inslagen togs bort och att en ny reglering motverkade s.k. umgängessabotage. När propositionen nu läggs på riksdagens bord kan vi konstatera att många av förslagen medför förbättringar i fråga om att värna barnets intressen och förflytta tyngdpunkten i konstruktiv riktning mellan oeniga föräldrar samt bättre skyddar barn som riskerar att fara illa. Det är bra. Det är också bra att fokus i vårdnadsprocesser ändras från föräldrarnas konflikt och förmåga att samarbeta till deras förmåga att sätta barnets behov främst och att enas i frågor som rör barnet.

Vi välkomnar också att regeringen genom förslaget om en tillfällig vårdnadshavare tar ett steg framåt i fråga om vårdnaden om de barn där den ena föräldern utsatt den andra föräldern för dödligt våld. Alltför länge har våldsverkare automatiskt tillerkänts ensam vårdnad om barnet efter att ha bragt den andra vårdnadshavaren om livet.

Trots att propositionen presenterar många viktiga steg framåt saknas fortfarande avgörande delar för att fullt ut slå vakt om barnets bästa och skapa en hållbar och modern familjepolitik.

Helhetsperspektiv, enhetlighet, stringens och evidens

Den framlagda propositionen saknar det helhetsperspektiv som behövs för att på ett bra sätt väva samman familjerätten med annan lagstiftning där barnets rättigheter kommer till uttryck. I föreliggande proposition syns exempelvis inte något av vad som framkom i den s.k. barnkonventionsutredningen, som undersökte hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen och vars slutbetänkande överlämnades hösten 2020.

I dag finns det också stora skillnader i lagstiftningen avseende vårdnad, boende och umgänge och lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Missförhållanden och risker som kan ligga till grund för omhändertagandet av ett barn eller ett beslut om umgängesbegränsning enligt LVU värderas exempelvis inte på samma sätt i ett vårdnadsfall. Detta är en stor brist ur rättssäkerhetssynpunkt.

För närvarande pågår också ett arbete inom socialutskottet med att förtydliga begreppet barnets bästa i fråga om omhändertagna barn. Detta arbete borde rimligen ha vävts samman med framtagande av ny lagstiftning om barnets bästa i vårdnadsfall.

Bristerna i enhetlighet och stringens mellan de olika lagstiftningarna är allvarliga ur rättssäkerhetssynpunkt, men också eftersom det leder till att begreppet barnets bästa riskerar att urholkas om det tillmäts olika betydelser.

Det saknas även förslag på hur samverkan mellan olika aktörer, exempelvis primärvård, BVC, elevhälsa, skola, socialtjänst och kommunernas budget- och skuldrådgivning kan stärkas för att bättre tillgodose den unges situation. Propositionen borde även ha innehållit något om hur utdragna bodelningsprocesser kan drabba barn.

Det finns ett övergripande behov av kunskapshöjning och enhetliga metoder i arbetet med familjerättsliga frågor. Det gäller både inom socialtjänsten, socialnämnden och inom domstolsväsendet. Exempelvis finns det, utöver de allmänna råd som Socialstyrelsen har gett ut, ingen fastlagd mall för hur en vårdnads-, boende- och

umgängesutredning ska se ut eller vad den ska innehålla. Tillvägagångssätt och innehåll skiftar därför, liksom kvaliteten. En enhetlig, väl utarbetad mall och metod kan på många sätt utgöra en trygghet för en professionell aktör och en viktig grund för ett opartiskt förhållningssätt. Bristen på enhetlig tolkning och enhetligt tillvägagångssätt samt på klarlagda kriterier är tyvärr ett återkommande problem i vårdnadsprocesser, men också i all lagstiftning där barnets rättigheter kommer till uttryck. Detta måste ändras.

Gemensam vårdnad – norm från start

Fler barn föds i dag utanför äktenskap än inom äktenskap. Detta innebär att en majoritet av de barn som föds vid födelseögonblicket bara har en juridisk förälder. I dessa fall har lagstiftaren överlåtit till modern att bestämma om hon vill ”dela med sig” av vårdnaden. Lagstiftningen innebär att fadern per automatik utestängs som vårdnadshavare i de fall han inte är gift med barnets mor. Detta är givetvis otidsenligt, bristfälligt ur ett jämställdhetsperspektiv och dessutom negativt för barnet. Den nuvarande ordningen signalerar också att föräldrarna inte skulle vara lika viktiga för barnet. Detta måste ändras om lagstiftaren med trovärdighet ska driva linjen om det gemensamma föräldraskapet och barnets rätt till båda sina föräldrar. Gemensam vårdnad ska därför utgöra norm redan vid fastställelse av föräldraskapet. Vi förväntar oss att ett sådant lagförslag utarbetas inom ramen för utredningen En föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla och kan bara beklaga att regeringen skjuter denna viktiga jämställdhetsreform framför sig.

Obligatorisk medling i stället för obligatoriska informationssamtal

I likhet med ett flertal remissinstanser ifrågasätter vi om införandet av obligatoriska informationssamtal verkligen kommer att minska antalet stämningar i vårdnads-, boende- och umgänges mål (fortsättningsvis vårdnads mål). Åtgärden är enligt vår mening inte tillräckligt inriktad på konfliktlösning för att ha någon egentlig effekt. Förslaget med informationssamtal är inte heller en beprövad metod. Vi föreslår i stället ett obligatoriskt medlingsförfarande. Detta är ett förfarande som används i flera av våra grannländer, bl.a. Finland, med gott resultat. Det är en beprövad metod som också visat sig kunna hålla tillbaka antalet vårdnads mål i domstol.

Det obligatoriska medlingsförfarandet ska präglas av att på ett konstruktivt sätt försöka få föräldrarna att komma fram till lösningar i stället för att passivt motta information. Målsättningen ska vara att lösa de uppkomna problemen genom medling i stället för i domstol. Föräldrarna ska också få grundläggande information om hur en vårdnadsprocess går till, hur sådana processer påverkar barn och vad processen kan tänkas innebära i fråga om tidsramar, kostnader och utfall. Föräldrarna bör också konfronteras med tanken på vad det skulle betyda för barnet om de resurser som en tvist tar i anspråk av föräldern – i form av tid, kraft och pengar – i stället satsades på barnet.

Medlingen ska skötas av personer med kunskaper om juridik och om barns utveckling. I Finland genomförs medlingen av en jurist eller domare som ofta biträds av en sakkunnig i form av en psykolog eller socionom som är insatt i barnfrågor. Att förena två olika yrkeskårers sakkunskap på detta sätt har visat sig framgångsrikt för att lösa föräldrarnas konflikter och hitta lösningar som sätter barnets bästa i fokus. Därför förespråkar vi denna lösning.

Ett genomfört medlingsförfarande ska berättiga föräldrarna att framställa tvistigt yrkande i domstol under nio månader. Detta skiljer sig från regeringens förslag till tidsram för framställande av tvistigt yrkande efter obligatoriskt informationsamtal. Vår uppfattning är att tvister som rör barn inte ska dra ut på tiden. I de fall tvisten inte går att lösa genom medling bör lagstiftaren skapa incitament som syftar till att tvisten skyndsamt hänförs till domstol. Vi menar också att föräldrar som klarar av att hantera sina meningsskiljaktigheter under nio månader har förutsättningar att gemensamt lösa de knutar som uppstår. De bör därför åter hänvisas till medlingsförfarandet i det fall det uppstår nya meningsskiljaktigheter efter att de nio månaderna har löpt ut.

Utgångspunkten ska alltid vara att båda föräldrarna ska delta tillsammans i medlingsförfarandet. Under medlingen kan det givetvis förekomma tillfällen då medlarna talar enskilt med respektive förälder i syfte att komma framåt i ansträngningarna att hitta en lösning. I det inledande och avslutande skedet av medlingsförfarandet bör dock parterna delta tillsammans.

Medlingsmöte på plats är alltid att föredra, men en av parterna bör kunna delta via videolänk när detta är påkallat för att över huvud taget kunna genomföra ett gemensamt medlingsförfarande. Detta kan vara en lösning när exempelvis en av föräldrarna har skyddade personuppgifter eller det av säkerhetsskäl är olämpligt att båda parter befinner sig på plats.

I propositionen förs resonemang om i vilka sammanhang det obligatoriska informationssamtalet ska genomföras gemensamt och enskilt. Vi vill framhålla att vår uppfattning är att om riksdagen väljer att gå vidare med obligatoriska informationssamtal bör utgångspunkten även då vara att föräldrarna ska delta gemensamt och att enskilda samtal bör tillämpas restriktivt samt att videolänk kan vara en möjlighet för att kunna hålla fler informationssamtal gemensamt. Det bör påtalas att i de fall bara en förälder har genomfört ett obligatoriskt informationssamtal bör den andra föräldern i alla fall ha blivit kallad till ett informationssamtal och negligerat eller på oklara grunder avböjt att delta för att den förälder som genomfört samtalet ska kunna gå vidare och ansöka om stämning.

Kompetensförstärkningar för att säkerställa yngre barns delaktighet

Vi välkomnar att propositionen tydligt tar ställning för barns delaktighet och även understryker att yngre barn har samma rätt till delaktighet som äldre. Detta borde vara en självklarhet. I propositionen konstateras dock att yngre barns åsikter och hur dessa åsikter har beaktats ofta inte framgår i utredningar och domar. Vår uppfattning är att en förändring av detta i grunden ställer krav på kompetensförstärkningar. Det krävs särskilda kunskaper om hur man pratar med barn, och det är viktigt att säkerställa att de personer som kommer i kontakt med barn med anledning av vårdnadstvister eller socialtjänstens ingripanden har de kunskaper som krävs.

Möjlighet att hämta in uppgifter från referenspersoner utan vårdnadshavarens samtycke

Propositionen föreslår ökade möjligheter att i samband med vårdnads-, boende- och umgängesutredningar kunna samtala med barnet trots att en vårdnadshavare motsätter

sig det. Detta är bra, men inte tillräckligt. Vi vill även se möjlighet för socialtjänsten att kunna samtala med andra nätverkspersoner som är viktiga för barnen. Många som arbetar med vårdnads- eller barnutredningar vittnar om att utredningsarbetet försvåras av de regler som är satta att skydda integriteten hos de inblandade. Det är viktigt att se över detta för att säkerställa att reglerna möjliggör tillgång till den information som krävs för att bedöma vad som är bäst för barnet. Barn har en ovillkorlig rätt att komma till tals – antingen direkt eller genom företrädare. Detta gäller även yngre barn. De åsikter som barnet för fram ska beaktas med hänsyn till barnets ålder och mognad. Det gäller i alla utredningar, domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Vi vill att utredare i alla barnärenden ska ha möjlighet att prata med barnet utan krav på vårdnadshavares samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Det samma bör även gälla ifråga om möjligheten att hämta in uppgifter från referenspersoner, exempelvis barnets lärare, förskolepersonal eller tränare.

Utred hur påståenden om våld ska hanteras i vårdnadsprocesser

Uppgifter om våld är relativt vanligt förekommande i vårdnadstvister. Kriterierna för hur sådana uppgifter ska hanteras och bedömas är dock bristfälliga. Sedan tidigare har behovet av ökad kvalitet och enhetlighet i socialtjänsternas riskbedömningar i utredningar där uppgifter om våld har förts fram uppmärksamats. Problemet går dock längre än så. Hanteringen och värderingen av uppgifter om våld i vårdnadsfall måste totalt sett ses över. Även domstolarnas bedömning av uppgifter om våld behöver bli mer enhetlig. Det måste tydligare framgå hur lagstiftaren ställer sig till påståenden om våld och övergrepp och hur man ser på olika former av våld, exempelvis psykiskt våld. Vidare behöver lagstiftaren slå fast hur uppgifter om våld ska verifieras för att kunna läggas till grund för bedömningar i vårdnadsfall.

För närvarande pågår flera lagstiftningsprocesser som rör våld i nära relation, hedersrelaterat våld och förtryck, barn som bevittnar våld etc. Även detta påkallar behovet av att se över hur påståendena om våld inom ramen för vårdnadsprocesser ska hanteras. En utredning bör därför tillsättas för att närmre granska detta.

Den förälder som uppsåtligen dödar den andra föräldern ska automatiskt förlora vårdnaden om barn

När det kommer till fall där en förälder uppsåtligen dödar den andra föräldern beskrivs detta i propositionen som att det ”nästan alltid” är bäst för barnet att den förälder som dödat den andra föräldern inte har vårdnaden om barnet. Vidare framgår det av regeringens proposition att en vårdnadshavare som avsiktligen dödar eller allvarligt skadar den andra vårdnadshavaren ”så gott som alltid” är olämplig som vårdnadshavare, men att en prövning ska göras med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet.

Till skillnad från regeringen är vi av uppfattningen att det alltid är bäst för barnet att den förälder som uppsåtligen dödat den andra föräldern förlorar vårdnaden och att detta bör ske per automatik. Själva våldsanvändningen i sig, oavsett om det exempelvis förelegat en ansvarsfrihetsgrund, bör enligt vår uppfattning resultera i att föräldern förlorar vårdnaden. I de fall föräldern, givet omständigheterna i det enskilda fallet, alltså kan anses lämplig som vårdnadshavare kan hen åter tillerkännas vårdnaden om

barnet i samband med att den tillfälliga vårdnadshavaren entledigas eller efter ansökan och prövning av ett framställt vårdnadsyrkande.

Vi anser att det är utomordentligt viktigt att regleringen tar sin utgångspunkt i den självklara grunduppfattningen att våld, inte minst dödligt våld, inte kan tolereras. Precis som i alla sammanhang finns det undantag. Lagstiftningen bör dock utformas för att tydliggöra vad som generellt sett gäller. Det är helt enkelt inte acceptabelt att låta våldsverkaren ha kvar beslutanderätten över barnet, och det får inte råda oklarhet kring hur lagstiftaren ser på detta. Situationen bör behandlas på samma sätt som om barnet hade förlorat båda sina föräldrar i exempelvis en olycka.

En tillfällig vårdnadshavare ska enligt vår uppfattning utses så snart som möjligt, särskilt eftersom dessa situationer ofta innebär att många beslut snabbt kan behöva fattas för att tillvarata barnets intressen. Vi anser därmed inte att det är rimligt att utseendet av en särskilt förordnad vårdnadstagare eller annan vårdnadslösning kan få tillåtas att ta flera månader i anspråk. Till skillnad från regeringen anser vi att beslutet om en tillfällig vårdnadshavare bör kunna fattas skyndsamt och enligt samma procedur som gäller när socialnämnden fattar beslut om ett omedelbart omhändertagande. Beslutet bör därmed direkt underställas tingsrätten och prövas skyndsamt enligt reglerna för ett interimistiskt vårdnadsyrkande. Den tillfälliga vårdnadshavaren blir därmed en tillfällig lösning i avvaktan på någon annan.

Tidsgräns för utredningar

Att införa en tidsgräns inom vilken en vårdnads-, boende- och umgängesutredning ska vara färdigställd är ett vällovligt förslag. Samtidigt vet vi att många socialtjänster redan i dag ofta tvingas vända sig till tingsrätten och begära mer tid för att hinna färdigställa utredningar. Socialtjänstens utredning är av stor betydelse för avgöranden i vårdnads- mål, och det är därför viktigt att utredningen håller hög kvalitet. Det måste också säkerställas att socialtjänsten kan arbeta metodiskt och ges förutsättningar att samtala med barnet på ett kvalitativt sätt. Samtidigt är det viktigt att undvika att vårdnadstvister drar ut onödigt länge på tiden. Vi motsätter oss därmed inte förslaget att införa en tidsgräns inom vilken en utredning ska vara färdigställd, men anser att den lagstadgade tidsgränsen behöver följas upp och utvärderas. Uppföljningen behöver särskilt se över vilken konsekvens tidsgränsen medför när det gäller samtal med barnet, referenspersoner och hembesök.

Förebygg vårdnadstvister och stärk båda föräldrarna i sin roll

Det förebyggande arbetet för att motverka vårdnadstvister behöver förstärkas. I alltför många fall uppmärksammas inte problemen förrän det brister. Det behövs ett enhetligt och evidensbaserat arbete för att nå familjer och stötta dem för att förebygga konflikter och lösa de konflikter som uppstått. Det måste också finnas verktyg för både barn och vuxna som inte nödvändigtvis innebär att behöva ta kontakt med socialtjänsten. Det finns i dag exempel på sådana framtagna verktyg både i Sverige och i våra nordiska grannländer. Tyvärr används inte sådana förebyggande metoder av alla kommuner. Socialstyrelsen bör därför få i uppdrag att ta fram ett antal evidensbaserade metoder för att motverka familjerelaterade konflikter, samt få i uppdrag att sprida kunskapen om dessa metoder till kommuner och regioner.

Rättegångskostnader

I propositionen nämns det faktum att samma föräldrar ofta återkommande tvistar i domstol. Regeringen har dock valt att lämna denna fråga därhän. Vi menar att det återkommande tvistandet är ett allvarligt problem som måste adresseras. Återkommande tvister mellan samma parter riskerar att leda till kroniska konflikter och barn som tvingas att växa upp i skuggan av en ständigt pågående vårdnadstvist. Att återkommande väcka talan i ett vårdnads mål kan också användas som ett sätt att utöva makt och psykiskt trakassera en före detta partner. Givetvis kan en ny talan grunda sig på nya omständigheter, men inte sällan är återkommande processer snarare ett uttryck för bristande lyhördhet och acceptans av fattade beslut. Vi menar därför att det behövs incitament för att stävja återkommande processer mellan samma parter rörande samma barn. I de fall frågan om vårdnad, boende och umgänge tidigare har varit föremål för domstolsprocess bör huvudregeln därmed vara att den som på nytt stämmer i domstol och förlorar målet ska betala även motpartens rättegångskostnader. Undantag bör göras i de fall medlaren för medlingsförfarandet intygar att förutsättningarna är sådana att en ny domstolsprocess är påkallad. De ordinarie reglerna för rättegångskostnader i vårdnads mål bör då tillämpas.

Kontakt med sociala föräldrar

Utöver föräldrarna kan barnet ha relationer till andra vuxna som är viktiga för barnet och som står barnet nära. Det kan handla om mor- och farföräldrar eller andra närstående släktingar, familjehemsföräldrar, styvföräldrar eller om barnets biologiska föräldrar lever i samkönade relationer. I dag riskerar många barn att gå miste om sådana relationer om vårdnadshavaren inte säkerställer barnets rätt till umgänge med de personer som är viktiga för barnet. Socialnämnden kan då föra talan för att få till stånd ett umgänge. I realiteten driver socialnämnden så gott som aldrig sådana ärenden. Sättet att säkerställa barnets rätt i detta sammanhang behöver därför ses över. I propositionen meddelar regeringen att denna problematik ska hanteras inom ramen för utredningen En föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla. Vi emotser att denna utredning kommer att se över och lämna förslag på hur barns rätt till kontakt och umgänge med för barnet viktiga vuxna, s.k. sociala föräldrar, ska säkerställas. Det bör även påpekas att detta torde vara en viktig del i att uppfylla barns rätt till privat- och familjeliv.

Martina Johansson (C)

Ola Johansson (C)

Catarina Deremar (C)